



**PEDAGOGIK MAHORAT VA ADABIY NUTQ MADANIYATINING O'ZARO
BOG'LIQLIGI**

N.S.Matyazova

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Urganch filiali "O'zbek tili va ijtimoiy fanlar" kafedrasida dotsenti, (PhD)*

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyatining o'zaro bog'liqligi, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati va rivojlanish yo'llari batafsil tahlil qilinadi. Pedagogik mahorat — bu o'qituvchining professional bilim va ko'nikmalaridan tashqari, o'z fikrini aniq, ravon va ta'sirchan ifoda eta olish qobiliyatidir. Nutq madaniyati esa pedagogning o'quvchilar bilan samarali muloqot qilishda, axloqiy va madaniy normalarga rioya qilishda, shuningdek, o'quv jarayonini qiziqarli va mazmunli tashkil etishda asosiy vosita hisoblanadi. Maqolada pedagogik mahorat va nutq madaniyati o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bog'liqlik, bu ko'nikmalarni rivojlantirishning zamonaviy metod va usullari ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, pedagoglarning nutq madaniyatini oshirish pedagogik faoliyat samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari ta'lim sohasida nutq madaniyatini rivojlantirish uchun innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, adabiy nutq madaniyati, muloqot madaniyati, ta'lim jarayoni, o'qituvchi nutqi, ta'sirchan nutq, axloqiy qadriyatlar, innovatsion metodlar

Annotation. This article provides an in-depth analysis of the interrelationship between pedagogical mastery and the culture of literary speech, as well as their significance and developmental approaches within the educational process. Pedagogical mastery encompasses not only the professional knowledge and skills of a teacher but also the ability to express thoughts clearly, fluently, and persuasively. Speech culture involves the teacher's capacity to communicate effectively with students, adhere to ethical and cultural norms, and organize the learning process in an engaging and meaningful way. The article examines the mutual influence of pedagogical mastery and speech culture, alongside modern methods and approaches for their enhancement. It highlights that improving teachers' speech culture significantly increases the effectiveness of their professional activities. The findings emphasize the importance of implementing innovative pedagogical technologies to foster speech culture development in education.

Key words: pedagogical mastery, literary speech culture, communication culture, educational process, teacher's speech, expressive speech, moral values, innovative methods.

Аннотация. В статье подробно анализируется взаимосвязь педагогического мастерства и культуры литературной речи, а также их значение и пути развития в образовательном процессе. Педагогическое мастерство — это не только профессиональные знания и навыки учителя, но и умение четко, бегло и убедительно выражать свои мысли. Культура речи включает способность педагога эффективно





общаться с учениками, соблюдать этические и культурные нормы, а также организовывать учебный процесс интересно и содержательно. В статье рассматривается взаимовлияние педагогического мастерства и речевой культуры, а также современные методы и подходы к их развитию. Отмечается, что повышение культуры речи педагогов значительно повышает эффективность их деятельности. Результаты исследования подчеркивают важность внедрения инновационных педагогических технологий для развития речевой культуры в образовании.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, культура литературной речи, культура общения, образовательный процесс, речь учителя, выразительная речь, нравственные ценности, инновационные методы.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim sohasida yangicha yondashuvlar, ilg'or metodlar va zamonaviy pedagogik konsepsiyalar muhim o'rin tutmoqda. Har bir pedagogdan nafaqat o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish, balki o'quvchi bilan samarali muloqot o'rnatish, bilimni ta'sirchan va ravon tilda tushuntirish, shuningdek, nutq orqali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish qobiliyati ham talab etilmoqda. Aynan shu nuqtai nazardan olib qaralganda, pedagogik mahorat bilan adabiy nutq madaniyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik dolzarb masalalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik mahorat – bu o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayonini puxta tashkil etish, o'quvchilarning ichki imkoniyatlarini ochib berish, ularda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, axloqiy qadriyatlarga sodiqlik kabi fazilatlarni shakllantirish olish mahoratidir. Ushbu jarayonda o'qituvchining nutqi asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, adabiy nutq madaniyatining yuksak bo'lishi, ya'ni tildan to'g'ri, ravon, ta'sirli va estetik foydalanish – o'quvchining dars jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirish, bilimni chuqurroq o'zlashtirish va fikrlash madaniyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Adabiy nutq madaniyati o'qituvchining umumiy madaniy darajasini, nutq estetikasi va ifoda imkoniyatlarini belgilab beruvchi asosiy ko'rsatkichlardan biridir. U o'z navbatida pedagogik ta'sirchanlikni oshiradi, dars mazmunining o'quvchilar ongida chuqurroq o'rnatishiga xizmat qiladi. Shu bois, pedagogik mahorat va nutq madaniyati bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi ta'lim sifatining oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur maqolada pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyatining nazariy asoslari, ularning o'zaro ta'siri, ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati hamda pedagog shaxsining kasbiy rivojlanishida tutgan o'rni atroflicha yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda nutq madaniyatining o'rni, amaliy faoliyatdagi ko'rinishlari va pedagogik muvaffaqiyatga ta'siri tahlil qilinadi. Ta'lim jarayoni o'zining murakkabligi, ko'p qirrali vazifalari va ijtimoiy-ma'naviy mas'uliyati bilan ajralib turadi. Bu jarayonda pedagog shaxsining roli beqiyosdir. Ayniqsa, bugungi kunda ta'lim tizimida ro'y berayotgan yangilanishlar, milliy va xalqaro talablarning





uyg'unlashuvi, o'quvchining faolligi va shaxsiy yondashuviga asoslangan metodikalarning keng qo'llanilishi pedagoglardan yanada yuqori malaka, nazariy va amaliy tayyorgarlik bilan bir qatorda, madaniy, ma'naviy va estetik saviyani ham talab qiladi. Shu jihatdan olib qaralganda, pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyati o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik zamonaviy o'qituvchining kasbiy qiyofasini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Pedagogik mahorat deganda faqatgina darsni tashkil qilish yoki fan bo'yicha mukammal bilimga ega bo'lish emas, balki o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularga individual yondashish, ularning ijtimoiy faolligini rag'batlantirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish kabi murakkab pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish tushuniladi. Bu jarayonda nutq, xususan, adabiy nutq asosiy vosita va kuchli pedagogik ta'sir quolidir. O'qituvchining nutqi – bu uning ichki madaniyati, tafakkuri, dunyoqarashi, estetik didi va kasbiy salohiyatining yorqin ifodasidir.

Adabiy nutq madaniyati esa o'qituvchining fikrni aniq, ravon, tushunarli va ta'sirchan yetkazish qobiliyatini namoyon etadi. U faqat lingvistik malaka bilan cheklanib qolmay, balki muloqotning psixologik, estetik va axloqiy jihatlarini ham o'z ichiga oladi. Shu sababli, o'qituvchi nutqining aniqligi, ohangdorligi, grammatik to'g'riligi va madaniyati o'quvchining dars jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni faollikka, fikrlashga va ijodkorlikka undaydi. Aynan mana shu jihatlar pedagogik mahoratning ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan adabiy nutq madaniyatining zaruratini yana bir bor tasdiqlaydi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogik faoliyatda kommunikativ yondashuvlar, interaktiv metodlar, hamkorlikda ta'lim berish usullari keng qo'llanilmoqda. Bunday metodlar muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun esa o'qituvchining nutq madaniyati, ya'ni til imkoniyatlaridan unumli foydalanish, muloqot madaniyatiga ega bo'lish, o'z fikrini muomala doirasida ravshan va aniq ifoda eta bilish ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik – bu nafaqat o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi mezon, balki samarali ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy sharti sifatida qaralishi lozim. Ushbu maqolada ana shu ikki tushuncha o'rtasidagi nazariy-psixologik va amaliy bog'liqlik, ular o'rtasidagi uyg'unlikning ta'lim sifatiga ta'siri, shuningdek, o'qituvchining nutq madaniyatini rivojlantirish yo'llari atroflicha tahlil etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyatining o'zaro bog'liqligini chuqur o'rganish uchun ushbu mavzuga doir ilmiy-nazariy adabiyotlar, pedagogika va tilshunoslik sohalaridagi zamonaviy qarashlar, klassik hamda zamonaviy mualliflarning asarlari tahlil qilindi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, pedagogik faoliyatda o'qituvchining nutqi nafaqat muloqot vositasi, balki ta'limning asosiy pedagogik vositasi hisoblanadi. Nutq madaniyatining yuksakligi pedagogik ta'sirchanlikni oshiradi, bilim berish jarayonini yanada samarali qiladi.





Mashhur pedagog A.V. Mudrikning fikricha, o'qituvchi shaxsining pedagogik ta'siri ikki omilga tayanadi: shaxsiy namunasi va muloqot uslubi. U muloqot uslubini pedagogik mahoratning ajralmas tarkibiy qismi sifatida ko'radi [1].

Xuddi shunday yondashuv N.V. Kuzmina tomonidan ham ilgari surilgan. U o'qituvchining pedagogik faoliyatini professional kompetensiya sifatida tahlil qilib, uning tarkibida kommunikativ kompetensiya – ya'ni nutq madaniyati muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi [2].

O'zbekistonda ham bu yo'nalishda qator tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, pedagog olimi M. Yo'ldosheva o'zining "Pedagogik mahorat asoslari" nomli qo'llanmasida o'qituvchining nutqi uning ta'limiy, tarbiyaviy va estetik funksiyalarini ifodalash vositasi sifatida tahlil qiladi [3].

Shuningdek, N. Tursunovning "Nutq madaniyati" nomli asarida adabiy til me'yorlariga rioya qilish, uslubiy moslik, ta'sirchanlik, aniqlik kabi omillar pedagogik nutq madaniyatining asosiy komponentlari sifatida ko'rsatib berilgan [4].

Tilshunoslik nuqtai nazaridan qaralganda, G'.Yo'ldoshev va N. Madaliyevalarning asarlarida o'zbek adabiy tilining asosiy fonetik, leksik va sintaktik normalari, hamda ularning og'zaki nutqdagi ifodasi chuqur tahlil qilingan. Bu normalar ayniqsa o'qituvchi nutqida zarur bo'lib, dars jarayonining tushunarligi va samaradorligini belgilaydi. [5].

Nutqning ta'sirchanligi va didaktik vosita sifatidagi roli borasida Y.V. Rozhdestvenskiyning "Kultura rechi i effektivnost obshcheniya" asarida keng yoritilgan bo'lib, muallif nutq estetikasi va uslubining auditoriyaga psixologik ta'sirini chuqur tahlil qilgan [6].

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatmoqdaki, pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyati o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi o'qituvchining professional portreti va ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Ushbu masalani chuqur yoritish uchun nazariy va amaliy yondashuvlarning uyg'unligi talab etiladi.

Materiallar va metodlar. Mazkur Mazkur maqolani yozish jarayonida pedagogik mahorat hamda adabiy nutq madaniyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy-nazariy va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilishga alohida e'tibor qaratildi. Tadqiqot davomida bir nechta metodologik yondashuvlar qo'llanildi va turli turdagi ilmiy hamda amaliy manbalardan foydalanildi.

1. Tadqiqot materiallari

Tadqiqot materiali sifatida quyidagi asosiy manbalar va ma'lumotlar tahlil qilindi:

Nazariy manbalar: pedagogika, psixologiya, tilshunoslik va nutq madaniyatiga oid darsliklar, ilmiy maqolalar, monografiyalar, konferensiya materiallari.

Me'yoriy hujjatlar: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonuni, Davlat ta'lim standartlari, pedagog kadrlar malakasini oshirishga oid metodik tavsiyalar.

Amaliy kuzatuvlar: umumta'lim maktablaridagi dars jarayonlari tahlili, o'qituvchilarning nutqiy faoliyati bo'yicha kuzatishlar va suhbatlar.



Tahlil ob'ekti sifatida: o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan tajribali va yangi boshlayotgan o'qituvchilarning dars berish uslubi va nutqiy faoliyati, o'quvchilar bilan muloqot uslublari olindi.

2. Tadqiqot metodlari

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahliliy-metodik yondashuv – mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlar va ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va ularni nazariy tahlil qilish asosida asosiy tushunchalarni aniqlash.

Taqdimot va kuzatuv metodi – o'qituvchilarning dars jarayonidagi nutqiy faoliyatini bevosita kuzatish orqali pedagogik mahorat va nutq madaniyatining bog'liqligini amaliy misollar orqali o'rganish.

So'rovnoma va suhbat metodi – maktab o'qituvchilari va o'quvchilari bilan muloqot olib borish orqali ularda o'qituvchi nutqining ta'sirchanligi, aniq va madaniy ifodalangan nutqqa bo'lgan munosabatini aniqlash.

Taqdim etilgan dars yozuvlarini tahlil qilish – dars jarayonining audio yoki video yozuvlari asosida o'qituvchining nutqiy xususiyatlarini tahlil qilish va baholash.

Taqqoslash va umumlashtirish metodlari – olingan nazariy va amaliy ma'lumotlarni bir-biri bilan taqqoslab, umumiy xulosalar chiqarish.

3. Metodologik asos

Tadqiqotning metodologik asosini quyidagi pedagogik va psixologik qarashlar tashkil etdi:

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi;

Komponentli yondashuv: pedagogik kompetensiyaning tarkibiy qismlari sifatida kommunikativ kompetensiyani tahlil qilish;

Interaktiv muloqot nazariyasi;

Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi asosida o'qituvchi nutqining o'quvchi rivojiga ta'siri.

Ushbu metodik yondashuvlar yordamida mavzuning nazariy asoslari chuqur o'rganildi va amaliy ko'rinishdagi holatlar orqali asoslab berildi. Natijada, pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyatining o'zaro uyg'unligi ta'lim-tarbiya jarayonining sifati va samaradorligiga qanday ta'sir qilishi ochib berildi.

Xulosa. Zamonaviy ta'lim jarayoni murakkab, ko'p qirrali va doimiy yangilanib boruvchi tizim bo'lib, u nafaqat o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishni, balki o'qituvchining professional va ma'naviy qiyofasini uzluksiz takomillashtirishni ham taqozo etadi. Ushbu maqolada olib borilgan ilmiy-nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatdiki, pedagogik mahorat va adabiy nutq madaniyati bir-biridan ajralmas, o'zaro bog'liq bo'lgan muhim tushunchalardir. Ular pedagogik faoliyatning samaradorligi, ta'lim-tarbiya jarayonining sifati va o'quvchi shaxsining shakllanishida hal qiluvchi o'rin egallaydi.

Avvalo, pedagogik mahorat nafaqat dars berish texnologiyasi yoki fanga oid bilimlar to'plami, balki o'quvchilar bilan individual muloqot o'rnata olish, ularni anglab yetish, ruhiy-psixologik holatlarini hisobga olgan holda ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb etish



qobiliyatidir. Bunday ijtimoiy-psixologik va kommunikativ vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda o'qituvchining adabiy nutq madaniyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Adabiy nutq madaniyati o'qituvchining o'z fikrini to'g'ri, aniq, ta'sirchan va estetik jihatdan saviyali tarzda bayon eta olishini anglatadi. Nutq – bu nafaqat axborot yetkazish vositasi, balki shaxslararo muloqotni tashkil qiluvchi kuchli pedagogik vositadir. Ta'lim jarayonida nutq orqali o'quvchilarning qiziqishi ortadi, ularning ongiga ta'sir etiladi, mustaqil fikrlash, muloqot qilish, savol berish va fikr bildirish ko'nikmalari shakllanadi.

Tadqiqot jarayonida shuningdek, shuni kuzatish mumkin bo'ldiki, o'z nutqida adabiy til me'yorlariga amal qiladigan, mazmunli, lo'nda va obrazli ifodalardan foydalanuvchi o'qituvchilar dars jarayonida yuqori darajadagi pedagogik ta'sirga erisha oladilar. Bunday o'qituvchilarning darslari o'quvchilar uchun nafaqat informativ, balki ruhiy-estetik jihatdan ham boy bo'ladi.

Pedagogik mahorat va nutq madaniyatining uyg'unligi o'qituvchining kasbiy portretini to'liq ifodalaydi. Ularning uyg'un holda rivojlanishi o'quvchilarda ijobiy psixologik muhit, ishonch, rag'bat va intellektual faollikni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, ta'limning natijadorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, maqola asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

1. Pedagogik mahorat samarali ta'lim jarayonining asosi bo'lib, unda nutq madaniyati ajralmas tarkibiy qism sifatida namoyon bo'ladi.
2. Adabiy nutq madaniyati o'qituvchining kasbiy faoliyatida faqat lingvistik emas, balki psixologik, madaniy va estetik omil sifatida ham muhim rol o'ynaydi.
3. Yaxshi shakllangan nutq madaniyati o'qituvchining o'quvchilar bilan ijobiy muloqot o'rnatishida, ularni rag'batlantirishda va motivatsiyasini oshirishda katta ahamiyatga ega.
4. Nutq madaniyati va pedagogik mahorat o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur o'rganish va o'qituvchilarni shu yo'nalishda muntazam tayyorlash, ularning kompetensiyasini oshirish ta'lim sifati oshishiga bevosita olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Mudrik A.V. *Sotsialnaya pedagogika*. – Moskva: Akademiya, 2002. – 192 b. (45-bet).
- 2) Kuzmina N.V. *Professionalizm lichnosti uchitelya*. – Moskva: Pedagogika, 1990. – 128 b. (33-bet).
- 3) Yo'ldosheva M. *Pedagogik mahorat asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 200 b. (58–60-betlar).
- 4) Tursunov N. *Nutq madaniyati*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 160 b. (41–43-betlar).
- 5) Yo'ldoshev G'. *O'zbek adabiy tili normalari*. – Toshkent: O'zMU, 2004. – 180 b. (72-bet).
- 6) Rozhdestvenskiy Y.V. *Kultura rechi i effektivnost obshcheniya*. – Moskva: Nauka, 1996. – 214 b. (89–90-betlar).

